

ROLANDAS BARTKUS

Kauno technologijos universitetas

APČIUOPTI NEAPČIUOPIAMĄ: PRISILIESTI IR BŪTI PALYTĖTAM

Groping the Untouchable:
Touching and Being Touched

SUMMARY

In this article experience of touch is discussed not so much in a sensual as in a spiritual sense. The distinction of touching and being touched unfolds in the opposites of active and contemplative attitudes, transcendental and ontological reflections and other contrapositions. In various contexts, the direction of intention is shown to be an essential condition of the experience of touch. Intention limits and assures the encounter with alterity and manifestation of transcendence. Finally, the article clarifies that faith, which opens the „vent“ of being, unifies touching and being touched. Through the gap which is scorched by the thirst of transcendence, the hunger of God and the desire of Infinity, the beyond penetrates by blessedly touching and transforming reality. Revived and gifted with hope and love, the heart rejoices in a simple truth hidden deeply and discovered anew: the one touching is touched himself.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje aptariama lietimo patirtis ne tiek jusliniu, kiek dvasiniu požiūriu. Prisilietimo ir buvimo palytėtam perskyra skleidžiasi veikliosios ir kontempliatyvosios nuostatų, transcendentalinės ir ontologinės refleksijų bei kitomis priešpriešomis. Įvairiuose kontekstuose išryškėja intencijos kryptis kaip esminė lietimo patirties sąlyga, ribojanti ir laiduojanti susitikimą su kitybe, transcendencijos pasireiškimą. Pagaliau nuskaidrėja tai, kas sieja prisilietimą ir buvimą palytėtam, – tikėjimas, atveriantis būties „orlaide“. Per plyšį, transcendencijos troškulio, Dievo alkio, Begalybės geismo išdegintą dvasioje, skverbiasi anapusių tikrumas, palaimingai paliesdamas ir perkeisdamas visą tikrovę. Atgaivinta, viltimi ir meile apdovanota širdis džiaugiasi giliai paslėpta ir iš naujo atrasta paprasta tiesa: tas, kuris liečia, pats yra liečiamas.

RAKTAŽODŽIAI: lietimas, prisilietimas, buvimas palytėtam, intencija, susitikimas, tikrovė, perkeitimas.

KEY WORDS: touching, touch, being touched, intention, encounter, reality, transformation.

IVADAS

Pasitelkus ištisa juslių ir medijų sąveikos genezę, išsamiai atskleistą medijų teorijos pradininko Marshallo McLuhano, galima konstatuoti, kad lytėjimas reiškia ne tik odos pojūtį, bet juslių sąveiką, maža to – patį jos centrą. Jis iškart įtraukia ir kitas jusles sužadindamas atitinkamus pojūčius: vaizdas virsta garsu, garsas – judesiu, skoniu, kvapu. Tokį vizualumo išmainymą į taktiliką M. McLuhanas laiko postmoderniosios pasaulėjautos ženklu¹. Pasak profesoriaus Tomo Sodeikos, sakydami, kad „palietėme“ kokią nors temą ar „užčiuopėme“ kokią nors dalyką, pripažįstame ir šio santykio „deficitinį“ pobūdį². Žinoma, mes tebevartojame ir vizualines metaforas, patvirtinančias, kad „regos juslė yra mūsų pasaulio suvokimo „paradigma“³. Tačiau tai jau tik senosios, klasikinės mąstysenos reliktas. O filosofui svarbu tiek išsižiūrėti ir išiklausyti į tikrovę, tiek prisiliesti prie jos ir būti jos paliestam.

Tad viena vertus, lietimas siejamas su neužbaigtumu, neaiškumu, nežinomybe, paslaptimi, o antra vertus – būtent tik prisilietus galima įsitikinti, įsitikrinti ar įtikėti. Žinoma, čia nuskamba savotiška empiriko nuostata, lyg apaštalo Tomo verifikacijos principas Kristaus Prisikėlimo įvykiui: „Jeigu aš nepamatysiu jo rankose vinių dūrio ir neįleisiu piršto į vinių vietą, ir jeigu ranka nepaliesiu jo šono – netikėsiu“ (Jn 20, 25). Mus persekioja lietim kaip odos pojūčio nuoroda, nors iš tiesų ji žymi ne tik fizinį, bet ir dvasinį kontaktą, apskritai artumą. Dykumos tėvas Evagrijus Pontietis protą (gr. *nous*) įvardija vienu iš pojūčių, tiksliai dvasiniu, suteikiančiu dvasinės tikrovės

regėjimo galimybę; čia turima galvoje intuicija, išvalga⁴, o ne samprotis, diskursyvus ar svarstantis protas. Racionalusis protas (gr. *dianoia*, *diatriba*⁵, lot. *ratio*) veikia nuotoliniu būdu tarsi manipuliatorius, operatyviai (technologiskai) sugriebdamas ir vėl paleisdamas dalykus erdvėje ir laike, – taip jau jis suręstas. Intuicija (lot. *intuitio*), išvalga (gr. *diorasis*) akimirksniu įsikverbia į pačią esmę, ją paliečia arba pati yra jos paliečiama. Būtent tuomet, kai liečiame ar kai mus liečia, kontaktas neginčijamas. Tai aiškumo, susijungimo su tikrove, parmenidiškojo būties ir minties tapatumo akimirka, deja, jau už mirksnio prarandanti skaidrumą ir nepasiduodanti aiškinimo logikai taip, kaip refleksijai nepaklūsta patirtis Homerui užduotoje utėlėtų žvejų mįslėje: „Ką pamatėme ir sugavome, tą paliekame, ko nepamatėme ir nepagavome, tą nešamės.“⁶ Tik intuicija, kaip labiausiai išplėtotas, nesuinteresuotas ir save suvokiantis instinktas, pasak Henri Bergsono⁷, pajėgi išvelgti dalykų esmę. H. Bergsonas apgailestauja: „[Y]ra dalykų, kurių ieškoti gali tik intelektas, bet kurių jis pats niekada nesuras. Juos galėtų surasti tik instinktas, bet jų niekada neieškos.“⁸ Dar įdomiau, kad netgi tikrovės modeliavimo, grynojo racionalisto sąvokų, idėjų, konceptų ir konstruktyvų sistema, *a priori* skubanti įvykiams už akių ir transcenduojuanti faktiškumą, yra prisodrinta emocinio lytėjimo užtaiso: lotyniškoje *modulus* (ritmas, taktas, matas) sąvokoje nuskamba ne stebėjimo, bet lietim nuoroda. Tiesa, siekiama prisiliesti vien savomis pastangomis, bet slapta geidžiama ir tikrovės prisilietimo.

PRISILIETIMO IR BUVIMO PALYTĖTAM KONJUNKCIJA IR DISJUNKCIJA

Pirmiausia atkreipiu dėmesį, kad temos pavadinime konjunktorius „ir“ jungia ir atskiria „lietimo“ ir „buvimo palytėtam“ sąvokas. Būtent šitaip jungdami ir kartu skirdami skaitome visas perskyras, ženklinančias tiek metafizikos gelmes, tiek kasdienybės paviršius⁹. „Prisilietimo“ ir „buvimo palytėtam“ kategorijas sieja „lietimo“ sąvoka, o skiria intencijos, siejančios „mano“ ir „kito“ esatis, krypties ženklas. Beje, kalbant ir apie paties subjekto vidinius virsmus, transcendentalumo ir empiriškumo slinkti, „aš“ ir „ne-aš“ ar „aš“ ir „kitas“ perskyras, jau esamą subjekto tikrovę kaip vidinę duotybę galima laikyti „savastimi“, o pasitinkamą ar ištinkantį (naują) jos dėmenį – „svetimbės“, „kitybės“ dalykais. Antra vertus, sistemų teorija kalba apie neįmanomus pokyčius absoliučiai uždaroje sistemoje (pažymėsiu, kad toks variantas egzistuoja tik idealybėje, abstrakcijoje). Pavyzdžiui, antrasis termodinamikos dėsnis sako, kad neįmanomas šilumos perdavimas uždaroje sistemoje, ko negali paaiškinti klasikinė Isaako Newtono mechanika. Vadinas, reikia tarpininko arba terpės. Mus dominančiais „prisilietimo“ ir „buvimo palytėtam“ atvejais šia terpe subjekto patirtims ir pokyčiams „išsiplėsti“ gali būti tiek jį pasitinkanti išorinė aplinka, tiek vidinė erdvė – vidinio pasirengimo būseną.

Keletas žodžių apie prisilietimo ir buvimo palytėtam (paliestam) disjunciją. Prisilietimas priklauso pastangų sistemai, transcendentalinei refleksijai, o palietimas – ontologinei nuostatai, tikrovės viršenybei mūsų atžvilgiu, transcendentijai. Beje, susitikimas įvyksta abiem

atvejais, tik skirtingai. Manau, šioje vietoje derėtų imtis trumpo ekskurso į austrų psichiatro, psichoanalizės kūrėjo Sigmundo Freudo psichoanalitinį-kultūrologinį veikalą *Totemas ir tabu*. Ne tik neurotikų elgesyje, bet ir nūdienos ceremonialuose išliko senasis valdovo-viešpaties išpaudas. Pražūtinga prisiliesti prie karaliaus ar jo daiktų, bet malonė – būti jo paliestam. Tiesa, įvykius galima pasitikti net paskubinant juos iki tam tikros ribos, atliekant ritualinius apsilvimo, pasiruošimo veiksmus priimti valdovo malonę (pavyzdžiui, apnuoginant kairįjį petį, kad maloningasis galėtų jį paliesti). Skaitome, kaip kartą Naujojoje Zelandijoje drąsus, stiprus, jaunas karys, įspėtas, kad valgė itin aukšto rango švento vado maistą, mirė vien nuo šios žinios¹⁰. Keli maoriai, sužinoję, kad pypkes buvo prisidegę savo genties vado žiebtuvėliu, mirė iš siaubo¹¹.

Kas užkoduota valdovo-šventiko tabu? Kas išliko keičiantis jo galiai ir funkcijoms? Anapus visų totemų ir tabu, galbūt ne vienam civilizuotam žmogui net keliančių šypsena, slypi ištis rimtas dalykas – nuoroda į mistikos ir magijos pasaulius. Beje, šiandien šios sąvokos neretai supainiojamos, bet iš tiesų jų skirtumas yra esminis, tad verta bent trumpai aptarti šią perskyrą. S. Freudas pateikia sutrumpintą Edwardo Burnetto Tyloro¹² magijos principą – „idealų ryšį laikyti realiu“¹³. Silvano Fausti SJ¹⁴ teigia, kad „kiekviena savo reikšmę praradusi apeiga stoja vietoje ženklinamojo dalyko ir tampa magija“¹⁵. Pasak Žilvino Biečiausko, magija gali būti vadinamos transcendentalizmo formos, siekiančios

naudos sau. Magijai būdingas „intelektualiai agresyvus mokslinis temperamentas“¹⁶, besibraunantis į transcendencijos lauką. Magija nori gauti, kai mistika nori duoti. Trijose Evangelijose (Mt 14, 22–33, Mk 6, 45–52 ir Jn 6, 16–21) aprašyta istorija, kai Jėzus eina vandeniui. Evangelijoje pagal Matą apaštalas Petras, pakviestas Mokytojo, žengia pas Jį vandens paviršiumi. Tikroji mistika niekada nebūna tikslas savaime¹⁷. Vadinas, mistinis santykis pasireiškia tuomet, kai Petras eina *pas mylimą Mokytoją Jėzų* netyrinėdamas audros ir neįtikėtinų savo veiksmo sąlygų. Kai apaštalas susitelkia į „vėjo smarkumą“, jis pradeda skęsti. Šaukdamasis Viešpaties pagalbos, Petras vėl atkuria mistinį santykį – šįkart jo ranką sugriebia Jėzus stovėdamas ant vandens. Maginis veiksmas būtų tuomet, jei Petras norėtų pasivaikščioti vandens paviršiumi, o Jėzų pasitelktų tik kaip jį palaikančią jėgą, – vadinas, mistiko tikslas – dieviškoji tikrovė, pats Jėzus taptų tik priemone¹⁸. Biblinis draudimas gaminti gyvos būtybės atvaizdą turėjo atimti iš hebrajų religijai nepriimtinos magijos jos įnagį¹⁹.

Gali klaidingai pasirodyti, kad pati prisilietimo pastanga, net intencija jau turi magijos elementą. Iš tiesų vėl reikia kalbėti apie tikslo ir priemonių santykį. Jei sakytume, kad kiekviena intencija kliudo kitybei, transcendencijai veikti, atsidurtume panašioje pozicijoje, kurią antikos laikais propagavo Pironas, – taptume visiškai indiferentiški. Tiesa, jis netikėjo, kad galima atskirti gerus dalykus nuo blogų, bet intencijų nebuvimas jau savaime yra abejingumas; juk laukimas, tikėjimasis – ypač intencionalios būsenos. Stoikai mokė išmintingai suvaldyti savo norus, o skeptikai siūlė susilaikyti nuo bet kokių galutinių predikacijų (gr. *epochē*). Labai taikliai aistros principą nusakė vokiečių filosofas Georgas Vilhelmas Friedrichas Hegelis: „Visada viskas priklauso nuo to, koks mano įsitikinimo turinys, koks mano aistros tikslas, ar jų prigimtyje glūdi tiesa.“²⁰ Vadinas, teisinga, gera ir gražu yra trokšti to, kas iš tiesų yra teisinga, gera ir gražu. Apaštalas Paulius apgailestauja: „aš sugebu gero trokšti, o padaryti – ne“ (Rom 7, 18). Iškyla žmogaus ribotumo klausimas.

GĖRIO IR BLOGIO KONTEKSTAI: ŠVENTASIS RAŠTAS APIE MUS VIRŠIJANČIUS TIKROVĖS PRISILIETIMUS

Šventajame Rašte gausu įvairiausių lietimo aspektų. Mus ištinka, paliečia tiek geri, tiek blogi dalykai: šventumas ir nešvara, demono išvarymas ir jo apsidimas, išgydymas ir liga, dvasios pagava ir baimė. Vienaip nutinka, kai prisilietimas įvyksta veikiant subjektui. Prisilietusysis prie pašventinto aukuro tampa pašventintas (Iš 29, 37). Prisilietusysis prie mirusiojo, kapo (Sk 19, 16), gaišenos

(Kun 11, 39), nešvaraus žmogaus ar daiktų, kurie su juo lietési (Kun 15, 2–33), tampa nešvarus. Tiesa, laidojant mirusįjį, šis atgyja, vos palietus pranašo Elišos kaulus (2 Kar 13, 21). Kunigas, atliekantis ritualinius veiksmus, kad ir atnašaudamas už nuodėmes, pats tampa nešvarus ir jam būtinas švaraus žmogaus tarpininkavimas (Sk 19, 1–22). Uza, palietęs Sandoros skryniją, kad ši nenukristų,

numiršta šalia Skrynios (2 Sam 6, 7). Filistinams paėmus į nelaisvę minėtą Dievo skrynią, dviejų miestų gyventojus paliečia Dievo ranka sukeldama klaikumą ir skaudulius, mirtiną baimę ir mirtį (1 Sam 5, 8–12). Vos tik Skrynią nešusiųjų Izraelio kunigų kojos paliečia Jordano vandenis, aukštupyje susitelkia tvirtas vandens pylimas, žemupys nusenka ir izraeliečiai pereina upę sausa žeme (Joz 3, 15–17). Naujajame Testamente pasakojama, kaip sutuoktiniai Ananijas ir Sapfyra, mėginę nuo apaštalų nuslėpti gautų pinigų dalį, miršta vien išgirdę Petro kaltinimą, kad jie apgaule ir melu nusidėjo Dievui, kitaip tariant, jų širdys prisilietė prie nešvaros, užsikrėtė ir jas užvaldė šėtonas (Apd 5, 1–11).

Kitaip vyksta pačios tikrovės, transcendencijos prisilietimas. Skaitome, kad bėgantis nuo persekiojimų ir ieškantis atsakymų pranašas Elijas paliečiamas angelo ir stiprinamas maistu (1 Kar 19, 5–8). Pranašas Danielis, apstulbęs, suklupeš ir net praradęs sąmonę arkangelo Gabrieliaus didybės akivaizdoje, paliečiamas ranka, pastatomas ant kojų ir sustiprinamas (Dan 8, 18, Dan 10, 4–19). Serafimui žarija palietus Izaijo lūpas, šis parengiamas pranašo pašaukimui (Iz 6, 6–9). Pranašas Ezekielis, paliestas VIEŠPATIES ranka, pamato regėjimus, tampa nebyliu (Ez 3, 22–27), priima Dievo nurodymus, pagaliau ir vėl palietimu jam

atveriamas burna (Ez 33, 22) ir parodoma Naujoji šventykla (Ez 40–48). Reikia pažymėti, kad nors transcendentinis aktas nepriklauso paliestojo pastangų ir intencijų sistemai, vis dėlto tam tikru būdu gali būti ar netgi yra jos sąlygojamas. Joks tikras pranašas *a priori* nenori būti pranašu, bet vienaip ar kitaip bendradarbiauja su pašaukimu, kol pagaliau susitaiko ir visiškai atsiduoda. Intuityviai užčiuopiant šią asmeninių intencijų ir transcendentinės tikrovės susitikimo sąsają ir mėginant ją išskleisti, paaiškinti, galiausiai tenka pripažinti, kad tai yra slėpinys. Apaštalams Jėzus sako: „Ne jūs mane išsirinkote, bet aš jus išsirinkau ir paskyriau“ (Jn 15, 16).

Mato, Morkaus ir Luko evangelijose pasakojama, kaip viena moteris, sirgusi dvylika metų ir neišgydyta jokiais būdais, pasveiksta prisirtinusi iš nugaros prie Jėzaus ir palietusi Jo apsiaustą. Mat ji buvo įsitikinusi: „Jeigu paliesiu bent jo drabužį – išgysiu!“ (Mk 5, 29). Jėzus pajunta, kad Jį palietė – iš Jo išeina galia (Lk 8, 46). Tad pakvietęs drebančią (Lk 8, 46) iš baimės (Mk 5, 33) moterį Jėzus taria: „Dukra, tavo tikėjimas išgelbėjo tave, eik rami ir būk išgijusi iš savo ligos“ (Mk 5, 34). Tai gi Viešpats neatmeta žmogaus pastangos pačiam prisiliesti, už žmogišką įžūlumą neištinka joks blogis – priešingai, veiksmo rezultatas toks pat, koks būtų pagarbiai sustojus ir viltingai paprašius malonės.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Marshall McLuhan, *Kaip suprasti medijas: žmogaus tęsiniai*. Iš anglų k. vertė D. Valentinavičienė. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 10.
- ² Tomas Sodeika, *Filosofija ir tekstas*. Kaunas: Technologija, 2010, p. 202.
- ³ Ten pat, p. 201.

- ⁴ Nuojuota, intelektualinė įžvalga, intuityva (lot. *intuitio*) – tiesioginė tarsi savaime atsiskleidžiančių dalyko sąryšių ir esmės santykių įžvalga.
- ⁵ Tomáš Špidlík, *Krikščioniškųjų Rytų dvasingumas*. Iš italų k. vertė A. Venskauskaitė. Vilnius: Dialogo kultūros institutas, 2007, p. 315.

- ⁶ Giorgio Colli, *Filosofijos gimimas*. Iš italų k. vertė D. Zabelaitė. Vilnius: Aidai, 2000, p. 42.
- ⁷ Henri Bergsonas – prancūzų intuityvistinės, prieš racionalizmą ir mechanizmą nukreiptos spiritualistinės metafizikos ir gyvenimo filosofijos atstovas.
- ⁸ Henri Bergson, *Kūrybinė evoliucija*. Iš prancūzų k. vertė P. Račius. Vilnius: Margi raštai, 2004, p. 172.
- ⁹ Kiekvienas esinys egzistuoja ir paskirai, pats savaime ir pats sau, ir kartu yra susietas su kitais esiniais, egzistuoja jų padedami ir dėl jų. Tad visiškai pagrįstai rusų kilmės belgų fizikas ir chemikas, apdovanotas Nobelio premija už nepusiausvirųjų vyksmų termodinamikos tyrinėjimus, Ilya Prigogine'as klausia: „Kas nubrėžia perskyrą tarp objekto ir jo aplinkos?“ Ilya Prigogine, *Tikrumo pabaiga*. Iš anglų k. vertė R. Rybelienė. Vilnius: Margi raštai, 2006, p. 71.
- ¹⁰ Sigmund Freud, *Totemas ir tabu: kai kurie sutapimai laukinių ir neurotikų psichikos gyvenime*. Iš vokiečių k. vertė A. Merkevičiūtė. Vilnius: Vaga, 2010, p. 96–97.
- ¹¹ Žr. ten pat.
- ¹² Seras Edwardas Burnettas Tyloras (1832–1917) – anglų antropologas.
- ¹³ Sigmund Freud, *Totemas ir tabu*, p. 134.
- ¹⁴ Silvano Fausti SJ – filosofijos daktaras, teologijos profesorius.
- ¹⁵ Silvano Fausti, *Evangelijos atminimas ir pasakojimas: pasakojamoji Morkaus katechezė*. Iš italų k. vertė L. Virbalas SJ. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2006, p. 231.
- ¹⁶ Žilvinas Bieliauskas, *Misticizmas, Kultūra ir religija*. Sud. S. Juknevičius. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1995, p. 351.
- ¹⁷ Ten pat, p. 360.
- ¹⁸ Rolandas Bartkus, *Techniniai sumanymai ir kultūra*. Kaunas: Technologija, 2012, p. 84.
- ¹⁹ Sigmund Freud, p. 135.
- ²⁰ Georgas Hėgelis, *Istorijos filosofija*. Iš vokiečių k. vertė A. Šliogeris. Vilnius: Mintis, 1990, p. 50.

B. d.